

RECENZII

Petru Iluț

Sociopsihologia și antropologia familiei,

Iași, Editura Polirom, 2005, 292 p.

O abordare integrativă a familiei

Căsătoria și familia. O constantă a umanității, așa cum e aceasta înțeleasă odată cu apariția și stabilirea primelor prescripții sociale pentru păstrarea ordinii și controlului social în grupurile umane. Însă dincolo de secvențele normative ale constituirii familiei și transformărilor „naturale” din cadrul acesteia există, de mai bine de un secol în sfera socioumanului, nuanțări teoretice din ce în ce mai complexe, ca reflexii psihosocioculturale ale vieții contemporane în fenomenele familiale și problematica asociată acesteia: tipuri și structuri maritale și familiale, parentalitate și descendență, stereotipii de gender și rol în grupul familial, mișcarea feministă, piața maritală, viața de familie în context social larg, mutațiile din cadrul ciclului vieții familiale apărute în societățile dezvoltate, divorțialitatea, recăsătoria și alternativele nonmaritale, complexe relații din sânul familiei, respectiv dintre aceasta și societate, orientările fundamentale și schimbările de optică în terapia și asistența familială, strategii de studiere a grupului familial și principii metodologice în asistența și terapia familiei. Cele de mai sus sunt doar o parte dintre subiectele majore cuprinse în cartea profesorului Petru Iluț, fiecare dezvoltându-se pe orizontală, într-un evantai generos de teoretizări, analize și nuanțări.

Construit, așa cum promite titlul, pe linia inter-, multi- și transdisciplinarității, textul nu delimitează rigid domeniile socioumane în capitole strict conturate

după culoare disciplinară, ci inserează ingenios teorii, modele, exemple, cercetări și ilustrații statistice, realizându-se astfel un complex tratat al familiei. De altfel, în „Introducere – *De ce sociopsihologia și antropologia familiei?*”, autorul își explicitează opțiunea de a integra, în economia lucrării, (cel puțin) trei discipline consacrate, respectiv sociologia familiei, psihologia socială (frecvent echivalată cu psihosociologia/sociopsihologia) și antropologia culturală. Lucrarea „...este în primul rând una de sociologie a familiei, dar am încercat corelarea ei cât mai strânsă cu informații științifice provenite din câmpul psihologiei sociale. Ar fi fost și necinstit, și păgubitor să procedăm altfel atunci când se au în vedere familia ca microcosmos uman sau fenomene ce stau sub semnul psihosocialului, cum ar fi alegerea partenerului conjugal, divorțialitatea, recăsătoria, coabitarea. Cu atât mai mult era necesar acest lucru în discutarea problemelor și a stresului pe care aproape cu fatalitate orice familie le încearcă, la care se adaugă asistența și terapia lor (capitolele 9 și 10). Aș menționa aici satisfacția și, în același timp, mâhnirea provocate de constatarea că în descrierea și explicarea diferitelor probleme, curențe, disfuncționalități și traume familiale (certuri, neglijențe, violențe, abuzuri etc.) inclusiv psihologii scot în evidență determinarea tranșantă a factorilor (macro)sociali, dintre care sărăcia (asociată cu școlaritatea redusă) este decisivă. Satisfacție din punct de vedere epistemologic, ca sociolog, adâncă mâhnire, ca umanist, pentru gravele inegalități ce există în lume. Mai precis, în cazul de față, pentru amara concluzie că asistența și terapia, cu toată importanța lor socială de netăgăduit, au o putere redusă exact acolo unde, paradoxal, ar fi mai mare nevoie: la segmentele și grupurile sociale precare ca statut socioeconomic (...). Datele antropologice sunt semnificative pentru cultura noastră generală, pentru dobândirea necesarului coeficient de deschidere culturală, de înțelegere a varietății formelor de familie din lume. Necesitate care, în condițiile interacțiunii tot mai intense și

complexe dintre populațiile lumii, nu mai reprezintă o simplă problemă de cunoaștere și curiozitate, ci devine din ce în ce mai accentuat una pragmatică” (pp. 11-12).¹

Calitatea multidisciplinară a demersului apare din primele două capitole: „Abordarea complexă a familiei” (în mod particular în subcapitolul 1.1. „Conexiuni și interferențe disciplinare”) și „Strategii metodologice în studierea familiei” (unde, în subcapitolul 2.5. „Strategii optimale”, se insistă pe combinarea metodelor: cercetarea multifazată și studiul de caz, principiul complementarității și suprapunerii perspectivelor – analiza multiperspectivală, respectiv utilizarea și construcția scalelor și inventarelor de studiere a familiei). În continuare (capitolele 3 și 4), autorul expune sistematic temele centrale din sfera antropologiei culturale – *originea grupului familial, tipologia familiei, grupul domestic și kinship-ul, parentalitatea și descendența, sistemul terminologic parental* (descrieri antropologice care nu au doar o valoare ilustrativă, ci stau la baza înțelegerii diferențelor inter- și uneori chiar intraculturale, în relație cu valorile, atitudinile, comportamentele unor grupuri și populații; pe baza acestor elemente de specificitate culturală, se pot nu doar explica anumite conduite din perspectiva relativismului cultural și multiculturalismului, dar chiar interveni avizat și adecvat în unele cazuri dramatice sau problematice) –, a psihologiei sociale și sociologiei familiei (capitolele 5 și 6): *accepțiunile psihosociale ale dragostei, mecanisme psihosociale în alegerea partenerului conjugal* (resorturile psihologice care stau uneori la baza „căderii în dragoste”: transferul de excitabilitate nervoasă, atractivitatea fizică, efectul „Romeo și Julieta” și efectul „greu de cucerit”, principiile similarității și complementarității), *piața maritală, dinamica rolurilor în familie și ciclul vieții familiale* (menționăm aici: de la ideologie la fapte în distribuția sarcinilor domestice, satisfacția în viața familială, violența în familie). Capitolele 7 și 8 cuprind teme de mare interes pentru societatea actuală, pe baza cărora se inițiază și dezvoltă astăzi numeroase pro-

grame și politici sociale adaptate situațiilor specifice de grup, naționale sau regionale vizând familia, cum ar fi: *divorțialitatea, recăsătoria și alternativele nonmaritale*, respectiv *controlul social prin familie și raporturile psihosociale dintre părinți și copii* (șansele școlare și sociale, continuitate și divergență axiologică, schimburile intergeneraționale în familie, sistemul parental în contemporaneitate, diversitatea familiei în lumea contemporană).

Astăzi, tabloul familial este mult schimbat față de varianta lui tradițională, iar antrenarea forțelor psihosocioeconomice în viața de cuplu este mai mult decât evidentă. Este suficient să observăm că în SUA, de exemplu, coabitarea premaritală a devenit o normă: 56% dintre femeile aflate la prima căsătorie la începutul anilor '90, au coabitat înainte de căsătorie (Bachrach, Hindin, Thomson, 2000). În 1995, circa o cincime din femeile necăsătorite americane de 19-44 de ani trăiau cu un partener stabil (Bumpass, Hsien, 2000). Deși există variații de la țară la țară, existând contraste chiar între statele occidentale (să comparăm, de pildă, situația din SUA cu cea din Italia, unde, tot la începutul anilor '90, doar 12% dintre femeile aflate la prima căsătorie au coabitat înainte de aceasta (Kiernan, 2000), tendințele în respectivele schimbări se păstrează. În același timp, avansarea vârstei la prima căsătorie, numărul mare de coabitări/celibatari (primul fenomen înregistrând statistic o creștere mult mai evidentă decât cel de-al doilea, practicându-se în procente semnificative amânarea căsătoriei, respectiv nașterea primului copil până la vârste mature) și creșterea numărului de divorțuri sunt doar câteva dintre chestiunile care interesează în mod particular sociologia familiei, dar și demografia, psihologia socială, modelele terapiei familiale, politicile și asistența socială. Acest gen de evoluții sunt analizate și în cartea profesorului clujean, ele fiind tratate și din perspectiva mutațiilor survenite în educația familială, a raporturilor dintre societate și familie, a reconfigurării valorice la nivel societal. Astfel, cu privire la divorț, ni se prezintă un aparent și facil

paradox, care reflectă, de fapt, contradicția dintre sistemul marital fundamentat pe nevoi expresive, specific societăților occidentale dezvoltate (dragoste romantică, cunoaștere profundă a partenerului etc.) în raport cu cel bazat pe valori instrumentale, caracteristic societăților tradiționale, patriarhale (nevoi economico-productive, instruirea și profesionalizarea copiilor, presiunile grupului și ale familiei extinse etc.): „Întrebarea de ce divorțează atât de mulți oameni este una dintre cele care captează interesul multora dintre semenii noștri (...). O explicație generală frecvent invocată în tratatele de specialitate – și care nu numai că nu coincide cu bunul-simț, ci îl și sfidează oarecum – este formulabilă într-un (cvasi)paradox: cum de indivizii din societatea contemporană, care se aleg liber ca soț și soție pe temeiul dragostei adevărate (romantice), dezinteresate, ajung să divorțeze în asemenea proporție? Ironic (și paradoxal), răspunsul este că tocmai de aceea. Adică, dacă cineva se căsătorește din dragoste, ceea ce înseamnă suport emoțional, afecțiune, confort psihologic, de ce să mai continue o conviețuire conjugală în care acestea au dispărut?” (pp. 172-173). Sunt tratate în continuare și alte teme interesante și de mare actualitate socială, cum ar fi cuplurile (familiile) de homosexuali, avantaje și dezavantaje ale recăsătoriei, raporturile dintre părinți vitregi – copii vitregi, cuplurile (familiile) de homosexuali. Un subcapitol special este alocat relațiilor dintre copiii adulți și părinții în vârstă. Este vorba de schimburile intergeneraționale, datele reieșite din numeroase cercetări arătând că există unele patternuri socioculturale în acordarea de suport în cadrul familiei (nucleare și extinse): acestea se configurează prin conjugarea unor factori socioculturali cu alții

economico-politici, diferențele fiind evidente dacă se urmăresc variabilele largi sociodemografice. Analizând acest subiect, autorul scoate în evidență trăsăturile particulare ale modelelor de schimb de la noi, și prin prisma fenomenelor politico-economice și demosociale la scară macro-socială (tranziția prelungită, infuzia de valori și atitudini vestice în societatea românească, îmbătrânirea populației, migrația externă). În comparație cu statele vestice unde s-au efectuat studii (Finch, 2004; Hogan, Eggebeen, Clogg, 1993; Rosenthal, 1987) în acest areal, la noi schimburile între generațiile familiale², așa cum remarcă și Petru Iluț, păstrează încă tușe ale variantei tradiționale a relațiilor din familia tulpinară (schimburi de bunuri și servicii, suportul moral afectiv, interferențele diferitelor generații de adulți în viața copiilor și nepoților, corelate de multe ori și cu conviețuirea mai multor generații în aceeași gospodărie sau proximitatea geografică a acestora).

Deși nu este menționată în titlul cărții, asistenței și terapiei familiale, ca finalitate și deschidere aplicativă, i se alocă un spațiu

larg în ultimele două capitole. Menționăm aici doar câteva secțiuni ale acestora, ilustrând modul în care profesorul Iluț îmbină prezentarea orientărilor fundamentale cu cele recente din domeniu: „Abordări centrate pe prezentul familial (sincronice)” – cuprinzând *modelul comunicațional-sistemic, terapia familială structurală, cea behavioristă și psiho-educatională* –, „Abordări centrate pe trecutul familial (diacronice)” – *modelul relațiilor obiectuale, terapia familială multigenerațională* –, „Abordarea sistemică și redescoperirea individului: terapia cognitivă”. Autorul merge mai departe, analizând structural aceste maniere de terapie și asistență, supra-punerile și distincțiile conceptuale și asertive, folosind originala sintagmă „echivalențe enunțiale” (propusă de autor în 1984 (Iluț, 1984): „Trebuie reținut că nu întotdeauna este ușor de trasat linia de demarcație dintre terminologia diferită și ideile diferite. Dar chiar și atunci când este în joc doar invenția terminologică, ea are în general efecte benefice în dinamica științei. În acest sens, când întreprindem o (meta)analiză a abordărilor și modelelor terapeutice, poate fi utilă sintagma

«echivalențe enunțiale», ce acoperă ideea că sub expresii diferite se vizează conținuturi identice, mergând de la simple sinonimii de cuvinte la enunțuri și nexuri propoziționale echivalente (...). Astfel, în cele mai multe contexte, termenul «individualizare» este echivalent cu «diferențiere», «schemele de gândire» ale psihologiei cognitive cu mai vechile «constructe personale» ale lui Kelly, «circularitate cauzală (*causal circularity*)» cu «*feedback looping* (buclă de feedback)», «reîncadrare (*reframe*)» cu «redefinire (*redefine*)», «realitate împărtășită (*shared reality*)» cu «realitate construită (*constructed reality*)» (p. 257). Aplicând ideea la cazul terapiei familiale, se dă exemplul abordării individualiste în terapia familială, reabilitată astăzi și care, preluând din orientarea sistemică sugestia observării proprietăților emergente (structură, climat emoțional) ale familiei ca întreg, își completează modelul susținând două lucruri: întâi, emergența derivă din interacțiunea dintre membrii familiei, ca stimuli unul în raport cu celălalt, iar apoi că proprietățile ei emergente rezultă dintr-un pattern al interacțiunii care se datorează unor idei, crezuri împărtășite de membrii familiei. La fel, expresia *feedback looping* (circularitatea) ar fi doar o redenumire a postulatului teoriei învățării, conform căruia consecințele determină comportamentul. Printre alte nuanțări, se explicitează reușit (ieșind în evidență laborioasa cultură deopotrivă psihologică, sociologică și filosofică a autorului) demarcarile epistemologice care trebuie să stea la baza oricărui demers terapeutic și de asistare familială (și, în mod cert, nu numai în această sferă): „1. Multe dificultăți și probleme afectiv-emoționale, de comunicare, dar și de gândire (gândirea automată), se explică făcându-se apel la termenul de inconștient (*unconscious*). (Tocmai în lumina a ceea ce urmează, poate că în românește «neconștient» ar fi preferabil lui «inconștient» sau «subconștient».) El nu mai are însă înțelesul de ceva reprimat de conștient, adânc fixat în abisurile eului și care poate fi adus la suprafață doar prin îndelungi eforturi psihanalitice.

Neconștient înseamnă resursele psihologice pe care le am, dar de care nu îmi dau seama, înseamnă că gândesc, dar nu am conștiința desfășurării gândului, înseamnă că, așa cum se spune, știu, dar nu știu că știu. El este cu precădere o realitate informațională. Astfel înțeles, neconștientul se traduce relativ repede în lucid și deliberat, în funcție de diferite contexte și împrejurări. L-am putea numi inconștient (neconștient) circumstanțial; 2. Problemele, tensiunile și conflictele sunt corelate cu interacțiunile competitive din sistemul familial. Un principiu terapeutic fundamental ar fi acela de a-i convinge, pe baze cognitiv-raționale, pe cei în cauză ca în loc să se angajeze în jocuri de sumă negativă sau nulă, să opteze pentru jocuri de sumă pozitivă, prin cooperare” (p. 261). Astfel fundamentat, ultimul capitol poate fi parcurs pe traiectoria „de la general (structură epistemică) la particular (concret-empiric)”: metode nonverbale, arta de a pune întrebări, metafora, inventare, contracte contingente, injoncțiuni paradoxale și conotații pozitive, dragoste, insatisfacție, infidelitate și suferință, posibile evoluții în asistență și terapie familială în România.

Geometria textului este evident marcată de o viziune integrativă, bibliografia folosită întărind această impresie: se face apel la literatura psihologică, sociologică, antropologică și filosofică clasică (Allport, Freud, Linton, Malinowski, Murdock, Sherif și Sherif, Thomas și Znaniecki etc.), dar sunt preponderente trimiterile și dezvoltările analitice ale unor modele și curente contemporane (cu precădere americane, dar și europene/românești), pigmentate cu statistici și rezultate ale unor cercetări recente (inclusiv din spațiul autohton, ceea ce îi conferă o valoare suplimentară³), dând împreună măsura utilității cărții atât pentru specialiști (în formare sau nu), cât și pentru publicul larg, dornic să cunoască mecanismele psihosociale ale vieții de familie, să își optimizeze propriul climat din cuplu sau să treacă mai ușor peste anumite momente traumatizante din viața personală.

Note

1. Există o mare varietate de subiecte de interes antropologic extrem de actuale, precum și numeroase cercetări ce vizează realități contemporane. De exemplu, privind relațiile de rudenie, menționăm câteva articole din lucrarea editată în 2001 de antropoloaga americană Linda Stone, *New Directions in Anthropological Kinship* (New York: Rowman & Littlefield Publishers Inc.): Louise Lamphere, *Whatever Happened to Kinship Studies? Reflections of a Feminist Anthropologist*; Allen S. Ehrlich, *Power, Control, and the Mother-in-Law Problem: Face-Offs in the American Nuclear Family*; David Jacobson, Joan H. Liem, Robert S. Weiss, *Parenting from Separate Households: A Cultural Perspective*. Alte teme privind problematica asociată rudeniei ar fi: relația dintre adopție și kinship, modelul poliginic al mormonilor și implicațiile acestuia asupra configurării kinshipului, noi semnificații ale rudeniei și individualității în practicile și consilierea genetică, acceptarea și dezavantajele rudeniei fictive etc.
2. O cercetare efectuată de noi, vizând modelele schimbului intergenerațional din România, este expusă pe larg în C. Tîrhaș. (2003). *Ciclul vieții. Sociologia și antropologia vârstelor*, teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”.
3. În sensul că autorul evită stilul pur teoretic sau exemplificărilor preluate exclusiv din spațiul occidental. Lucrările de acest gen devin întrucâtva infertile, așa cum se întâmplă uneori și în cazul producțiilor academice autohtone.

Cristina Tîrhaș

Carmen Strungaru,
Rainer Schubert (editori)

Ce putem afla despre om de la găște? 100 de ani de la nașterea lui Konrad Lorenz, Iași, Editura Polirom, 2005, 224 p.

Lucrarea reunește mai multe contribuții în legătură cu opera lui Konrad Lorenz și cu receptarea actuală a acesteia, din perspective etologice, antropologice și filosofice. Cercetătorul austriac este creatorul etologiei ca disciplină științifică modernă dedicată studiului comparativ al comportamentului animalelor și al omului. Studiile de față au fost prezentate într-o primă formă la aniversarea (în anul 2003) a 100 de ani de la nașterea lui Lorenz, cu prilejul a două simpozioane organizate la București (la Facultatea de Biologie a Universității din București, în noiembrie 2003) și la München (în decembrie 2003).

În articolul despre „portretizarea” cercetătorului și omului Konrad Lorenz, Wulf Schiefenhövel evocă biografia acestuia, marcată la un moment dat (1938) de cererea sa de a fi acceptat în Partidul Național Socialist German, apoi (1940) de pledoaria pentru „instituții” care să suplinească absența selecției naturale la om, „ruinată de degenerarea indusă de domesticire”. Fără ca ideile sale să aibă vreun impact asupra ideologiei naziste, Lorenz este înrolat în armată (1941), trecând printr-un prizonierat în Bielorusia (până în 1948), unde oferă celorlalți prizonieri „mostre de știință popularizată” despre viața animalelor. Pentru Lorenz și cariera sa științifică umează un „nou început”: în 1958, devine director al Institutului „Max Planck” de Fiziologie Comportamentală, iar în 1973 primește Premiul Nobel.

Într-o „autobiografie” prezentată cu ocazia decernării acestui premiu, Lorenz amintește că a urmat medicina (la dorința tatălui său), apreciind cum anatomia și embriologia comparată „oferă un acces mai bun” la problemele evoluției, decât paleontologia (opțiunea sa inițială). În 1936, el admite independența tiparelor motorii față de stimulii externi, în locul opiniei că activitățile instinctive decurg din „lanțuri de reflexe”. Lorenz își recunoaște greșeala de a fi formulat ideea că domesticirea, cu intensificarea activităților de hrănire și de împerechere la animale, conduce și la „reducerea unora dintre instinctele sociale diferențiate” ale acestora –